

Materine povesti.

Spisal Ivan Prijatelj.

Sivilja vdova Novakova je stanovala s svojo šestnajstletno hčerko v predmestju. Sicer ni bila že dolgo bolna, vendar je pogosto zatrjevala svoji Erni, da bo kmalu umrla. O smrti je sploh rada govorila, in kadar je z malo hripavim in komaj slišnim glasom pravila počasi, v presledkih o svoji zadnji uri, se je slišalo vse to kot vdano, melanholično pojemanje utrujene sužnje.

V veliki lončeni peči je bila nocoj gorko zakurila.

Umazana megla se je bila priplazila med strehami z večerno temo v samotno predmestno ulico. Noč je gledala skozi orošeno okno v sobo; dve trepetajoči svetiljki spodaj na ulici sta svetili kot motne oči zimske noči.

Tiho je bilo v sobi; slišalo se je le mrmranje, cviljenje in prasketanje plamena v peči. Dobrodejna toplota je plula od nje, z njo vred pa so se usipali nemirni žarki in skakali z oglodanih tal na molčečo vdovo, osvetljujoč nje oguljeno rjavo krilo, voščeni trhli obraz, redke obrvi in sive lase. Potem so prehajali na blede, z redkimi pegami posuti obrazek deklice, se spuščali po njeni sivi, na komolcih malce odrgnjeni jopi ter se objestno igrali po velikem kupu svile in fine tkanine na mizi. Zdelo se je, kakor da bi se lovili med dragocenim, rahlo nakopičenim blagom in zdaj pa zdaj nagajivo pogledovali izza neštevilnih gub.

Od zunaj se je zaslišal večerni zvon.

Dekle je pogledalo na uro, ki je visela na steni poleg podobe sv. Katarine. Nato je vstalo in se jelo preoblačiti.

»Kaj bi hodila, Erna,« ji je rekla mati in pokašljala.

»I, hodila! Jaz moram iti!« je odgovorila hči in nabrala ustnice. Njen zdrti, osorni glas se je neljubo razdal po stanici.

»Tako sem rekla, no! Veš, nocoj je drugi sveti večer.«

»Sveti večer gori ali doli.«

Potem sta molčali.

Erna si je z dlanjo kodrala lase na temenu in sencih, se obračala pred malim ogledalom zdaj z glavo na vse strani, potem zopet s celo postavo. Nato se je pripogibala pred steklom, stopila par korakov po sobi in se ogledovala, kako ji leži krilo. Deklica je bila za svoja leta velika in precej lepa. Marsikdo ji je sicer oponašal blede lice in tiste pege, pa kaj: nekaterim je vprav to najbolj ugajalo na njej. Eni so rekali, da je vsakdanja proletarka, drugi pa so trdili, da postane interesantna ženska.

Mati je vzdihnila. Videti je bilo, da bi bila rada nekaj povedala, a ni vedela, kako bi pričela. Za Boga, o takih rečeh se tako težko govori, posebno s svojimi otroki! Ali vdova je bila uverjena, da je njena dolžnost, razkriti hčerki vse, ji pokazati pravo podobo tega, kar si domišljija mlade deklice ovija v rožnate ovoje, pretkane s čarom dražesti in miline.

»Jaz ne vem . . . ampak zakaj bi ga hodila čakati?« je rekla vdova kakor mimogrede ter je zašumela s svilo.

Deklica se je ozrla na mater; nekaj kakor osuplost ji je izpreletelo obraz. Ali je mati kaj zvedela?

»Mama, ali si neumna! . . .«

»Tako pravim, no! Meni se zdi, da ni to nič dobrega.«

»Če pojdem k Ivanki? Ali ti nisem rekla že pred mrakom, da ji moram nesti vzorec za vezenje?«

»Jaz ne vem . . . ampak tako živo sem se spomnila nečesa iz svoje mladosti . . . Malo večja sem bila od tebe, ko je umrla moja tovarišica. Pri rajni znani gospe sva se skupaj učili. Celo leto sva hodili zvečer skupaj domov, in dobri sva si bili. Potlej pa je rekla Cilka neki večer: »Veš kaj, Malka, pojdi nocoj sama domov, jaz moram nesti Štefaniji vzorce.« Pa sem šla. In tako je bilo ves teden; vedno je imela kako pot. Drugi ponedeljek pa Cilke ni bilo več k tisti gospe. Zvedela sem, da je bolna. In res je bila bolna na smrt. Vročico je imela. Nobenega ni poznala. Jaz sem jo tako lepo klicala: »Cilka, Cilka, kaj ne, da me poznaš?« Pa me ni. Samo včasih je izpregovorila: »Je rekel, da me ima rad, pa me je pustil med pretepači, med hudobneži. Le molči, le molči, Andrej, nikoli me nisi pošteno ljubil.« Glas se ji je tresel in pogosto je po cele ure jokala.« —

Erna je verno poslušala. Poslednja kapljica krvi ji je bila izginila iz obraza.

Mati je začela zopet kašljati tiho in bolešno, hčerka pa se je kakor nevede igrala z robcem, ki je ležal na mizi.

»Ali je potem Cilka umrla?« je vprašala Erna po premolku hitro in tiho.

»No, da! Umrla je ubožica.«

Potem sta zopet molčali. Mati je primeknila šivalni stroj bliže in začela brezbrizno goniti brenčeče kolo, kakor da bi se več ne brigala za svojo pripoved. A hčerka se ni mogla napraviti. Za nekaj časa je vprašala:

»Kaj pa je bil tisti Andrej?... Delavec?« Pri tem je gledala v tla.

»No, komi je bil v prodajalnici, kjer sva s Cilko kupovali blago.«

»Hm, kaj bo komi!«

»Veliko jih je hudobnih.«

»Drugi so pa lahko dobri; oni, mislim, ki niso komiji.«

»Sto in sto jih pohaja in voglari zvečer s slabimi nameni.«

»Ti misliš poulične postopače, kaj ne, mama?«

»O, nekateri so lepo oblečeni.«

»A baronje niso taki —«

»Baronje?« Materi se je obraz zresnil.

»No, baronje so iz visokih rodbin, so plemenito vzgojeni in nimajo takih hudobnih namenov. Tako delajo samo slabi moški, ki ne vedo, kaj je — ljubezen.« Dekle je povесilo oči in se ozrlo izpod čela na mater. Mati se je bolešno smehljala.

»Ljubezen...! Če se bo baron ozrl nate, se ne bo iz ljubezni, če pa te ogovori, bo imel pri tem še slabše namene nego delavec. Veš, potem pa tudi ni vsak baron, ki ti bo pravil, da je. Baron, ki bo tebi pravil o ljubezni, bo najbrž goljuf in slepar, ki bi se rad za kratek čas šalil z neizkušeno deklico.«

». . . ki bo tebi pravil . . . tebi . . . Kaj pa govoriš, kakor da bi bilo Bog ve kaj!«

»To se tako reče.«

»Pa ni treba potlej še mene vtikati v take primere.«

»Ker si začela govoriti o baronih.«

»Kaj ne smem?«

»Veš, jaz zato pravim, ker je baronov toliko po ulicah. Posebno zvečer bi bil vsak rad baron. To se lepše sliši. Ali ti baronje niso plemenitega srca; oni še srca nimajo; drugače bi se jim smilile uboge deklice, katere uničujejo.«

»Kaj misliš s tem reči, mama: uničujejo? —

Novakova je začela drugo povest.

»Ko sem bila še majhna doma na kmetih, sem poznala blazno žensko. Mlada je bila in visoka. Dolge lase je nosila razpletene in hodila je bosa počasi in previdno. Doli ob potoku je posedala po skalah uro za uro in gledala v tolmun, kjer se je voda vrtela ter puščala na mahovitih pečeh rjavobelkaste pene. Nihče ji ni mogel ubraniti, da ne bi bila hodila na nevarni kraj; pravzaprav sama ne vem, če ji je kdo branil. Morebiti bi jo bili pregovorili, ali kdo se je brigal zanjo! Saj je bila blazna. Neki večer, ko je solnce zahajalo in je bil ves tolmun kakor zlat, se ji je zavrtelo v glavi, in utonila je . . . Kakor da bi jo videla pred seboj, ko je ležala na bregu. Mokri lasje so se ji ovijali okrog vratu, steklene oči je imela napol odprte, izmed sinjih ustnic so se ji svetili zobje. Lica so ji bila upadla, da so se ji poznale trde kosti pod očmi. Kolikokrat vidim pred seboj njen koščeni mrtvaški obraz! — Pozneje, ko sem bila večja, sem zvedela, da je bila Rozina zblaznela zaradi nekega agenta, ki jo je bil prevaril. Prihajal je večkrat iz mesta in ji pravil, da je baron. Pa je bil agent, a ne baron.« —

Mati je končala. Hči se je tiho premikala po sobi.

Na steni so se igrali žarki ognja in osvetljevali predmete po njej. Zdaj se je prikazala stara ura z obledelo vrtnico na plošči, potem se je prijavila iz teme sv. Katarina z velikim zobatim kolesom in zeleno palmovo vejo. Gledala je v nebo.

Erna se je počasi odpravila.

»Lahko noč, mama!« je rekla. Čudno, kako je bila vljudna!

»Lahko noč, pa kmalu se vrni. Veš, nocoj je sveti večer . . .«

* * *

Na ulici je Erna postala in se ozrla nazaj. Ali ne gleda mati za njo? Ne, okna so zaprta in napolnjena z blede svetlobo. Mrtve zavese vise ob straneh. Nič se ne gane v njih. Kako grobna je vsa ta hiša! Tu veje smrt . . . Nekaj tako lahkega kakor veselje je poglalo Erno po ulici. Tako jo je vleklo izpod težkega občutja materine bližine! Tekla bi bila najrajša. Sama ni vedela, kako ji je. Hotela je samo z mesta, proč, dalje. Toda vsak čas je morala stopati s tratoarja. Delavci so se razhajali iz bližnje tovarne, delavci v tistih rumeno-umazanih oblekah in mastnih pokrivalih.

Po ulicah so stali mladi ljudje obeh spolov ter se zaupno razgovarjali. Črez ceste so tekala mlada dekleta, gologlava, lahkih korakov, drugo za drugo. Zvonko so se smejala.

Erna je čutila nove utripe srca, tako nerazumljive in skrivnostne kakor lučce, ki se prikazujejo nad močvirjem. Vse se ji je zdelo lepo in vabljivo: mrak, ki je legal na ulice, megla, ki je skrila na dvajset korakov vsakega pasanta, mraz, ki jo je tako nagajivo ščegetal v lica, vse, vse . . . Mislila je: življenje je tako lepo, sama mičnost . . . Treba je samo priti iz sobe. Prsi so se ji stisnile, ko se je spomnila nizke domače sobe z zamoklimi stenami in lončeno pečjo. Tu mora ubijati svojo mladost ob mrtvaškem brenčanju stroja in tožbah utrujene matere, zunaj pa je življenje, sreča . . .

Potem pa je zopet čutila strah. Dokler je bila ulica polna ljudi, je bilo prijetno, a ko se je razgubil svet, se je v prazni predmestni ulici ustrašila samote.

Prišla je na konec predmestja; tu je bila skoro sama. Pred njo so se dvigali veliki skladi desak in hlodov. Na drugi strani se je razprostiralo pod hribom drugo predmestje v migljajočih lučcah in gosti megli. Samo tovarniški dimniki so kipeli v zrak, pod visoko nebo . . .

Tu je bilo vse tiho.

Zadnji tesar v težkih, rjavih črevljih je bil odšel izza ograje, kjer je ležal les v velikanskih skladih. Njegovi drsajoči koraki so se izgubili na strmi cesti, ki je držala v bližnjo vas.

Erna je smuknila med lesene sklade. Oprezno se je ozrla okrog. Saj bi že moral biti tu! Ob šestih ji je bil obljubil priti . . . In poslušnila je, pripognjena z gornjim telesom in oprta na hlod. Na srhkem, osivelem lesu je ležal v drobnih, zrnastih pegah predbožični sneg, kar ga ni bila raznesla burja. Črez skladalnico je iztezalo krivo drevo svoje črne, gole veje. Ena se je drgnila ob hlode in otožno škripala. Od golega hriba je zdajpazdaj potegnila burja sunkoma.

Erna se je stisnila v zatišje med zložene deske.

Pred njo je bledela zahodna polovica neba v pojemajočih ododsevih že davno zašlega solnca . . .

Prijetno čuvstvo jo je obšlo med krepkim vonjem po lesu in jelovi smoli ter v čvrstem, svežem zraku zunaj mesta.

Temnilo se je bolj in bolj. Od blizu so se slišali težki koraki, tam v predmestju so drčale kočije, se premikale luči . . . Slednjič se ni nič več razločilo kakor luči in črni tovarniški dimniki, dolgi in mrtvi . . .

Erna dolgo ni mislila nanj. Ta nenavadna samota z lesnim vonjem in svežim zrakom, z milim nebom in črnim predmestjem jo je bila prevzela. Vse jo je napolnjevalo z neko prijetno boječnostjo, in tesneje se je stiskala v svoje zatišje.

Toda kmalu se ji je začela prikazovati njegova postava. Sedaj je razločila na njem to, sedaj ono. Najprej je zagledala njegove obrise, na katerih se je jasno razločil samo topli bobrov ovratnik. Izpod ovratnika pa je gledal bel, svilen robec. Potem so ji v spominu oživele njegove zaponke čez prsi — njen Alfred namreč ni nosil gumbov pri zimski suknji. — Nato je vstala pred njo iz teme njegova lepa glava z živimi očmi in mehкими brkami. Tako jasno je videla njegov prikupljivi nasmeh! Nato je izginilo vse . . . Razblinjena megla se je vlekla po pobočju hriba, in mestni dim se je plazil vanjo, kakor da bi jo objemal s svojimi stoterimi gnusnimi rokami.

Erna se je pomeknila iz zatišja in se ozrla okrog. Ah, da bi skoro prišel! . . . Ali bilo je vse tiho okrog skladišča. Samo mesto je šumelo v zhožju hriba. Deklica se je začela tresti, morebiti od mraza, morebiti od nestrpnega, strastnega pričakovanja.

Nato je postala radovedna, kako bo govoril z njo. Zadnjič, ko jo je ogovoril na ulici, je bil tako v zadregi. Sam ni vedel, o čem bi govoril. Potem pa ji je pravil nekaj čisto navadnega. Šele pri slovesu jo je prijel za roko. Erna je še sedaj čutila njegov gorki pritisk. Vprašal jo je, kje bi se mogla prihodnjič videti, in se ji tako približal z obrazom, da je čutila njegov žgoči dih na svojem licu...

Veter je potegnil čez skladišče. Črna veja je zaškripala bridkeje in pretresljiveje. Z močnim ropotom je nekaj loputnilo. Odrezek bruna se je zvalil v vetru z vzvišenega mesta ter se točil po deskah in rezinah . . .

Erna se je plašno sključila v svoje zatišje. Sedaj si že ni upala več pogledati izza sklada. Za nič ne bi bila ostavila svojega kota. Zazdelo se ji je hipoma, da tam zadaj vse živi. — Blazna misel ji je preletela glavo: Kaj če bi Alfred ne prišel? . . . Moj Bog! Ona se ne bi genila z mesta, za ves svet ne. Vedno bolj ji je naraščal notranji strah in nemir. V prsih jo je nekaj tiščalo. V začetku sama ni vedela, kaj je. Potem je slutila, a hotela si ni priznati. Izkušala je misliti na kaj drugega. Pa vedno bolj jo je mučil notranji glas.

Hkrati se je spomnila hišne Rezke, ki je služila pri stranki nasproti njima. Ta Rezka je imela jako rdeča lica, razigrane, malce vderte oči in tenke ustnice. Hodila je zvečer razoglava po ulicah in

vedno se je smejala s širokim, raztegnjenim glasom. Ta ženska jo je videla, ko je šla prvič z Alfredom po ulici. Kako jo je to mučilo! Ves tisti večer ni bila mirna. Postajala je pred vrati v veži in čakala, da bi naletela na Rezko. A le enkrat je prišla s steklenico na hodnik po vodo, pa še tedaj je pustila za seboj odprta vrata, pri katerih je vprav pogledala debela kuharica, ko je Erna hotela stopiti k Rezki. Rezka je videla Erno, ki je oprezovala pred vrati, in postrani se ji je smejala.

Drugi dan jo je Erna zopet čakala, dokler je ni dobila same.

»Rezka, prosim vas, nikaar ne povejte —«

»Kaj? — He, he!« se je prešerno smejala in mežikala z malimi očmi.

». . . da sem bila tam —«

». . . v tisti ulici? — Ha, ha! Dokler bosta prezebala tam — Saj sem tudi jaz tam postopala z Alfredom nekateri večer . . . Potem pa je nama bilo premraz. — Ha, ha!«

Erna se je spomnila teh drznih, dvoumnih besed in onega zlobnega nasmeha. Nekaj hudobnega in nespodobnega je bilo v njem. Nerada je mislila na tiste besede, a nocoj se ni mogla otresti njih nadležnega vtiska. Prej si je pomagala s tolažilom: Alfredov je vendar toliko! Zakaj bi moral biti ravno njen? Ali to je bila slaba uteha. Nocoj je ni mogla več raztresti, je odvrniti od strašne misli, katera ji je vsiljevala od povsod.

Že zdavnaj bi bil moral priti . . . Kje je sedaj? Zakaj jo pušča samo v tako strašnem kraju?

Postalo ji je tako težko, kakor da bi imela na sebi ves ta sklad desak, katerih se je vedno bolj bala, da se ne bi podrle nanjo. Plaho je zrla navzgor, a videla je vedno le črno vejo, ki se je otožno drgnila po zgornji deski, nad sabo pa skozi prosojno, umikajočo se meglo osamljeno zvezdo, ki je visela na visokem nebu . . .

Ozirala se je okrog, a kamor je gledala, povsod je videla samo razuzdano lice hišne Rezke in slišala odmev njenega smeha. »Saj sem tudi jaz tam postopala z Alfredom nekateri večer!« To ji je bilo strašno. Da ni mogla pozabiti teh besed!

Iskala je poželjivo v mislih predmeta, pri katerem bi se pomudila. V tistem hipu ji je vstala v spominu domača sobica z ogledanim podom, okrušenim ogledalom in sv. Katarino na steni.

»Veliko jih je hudobnih,« je rekla mati.

In nato se ni mogla več ločiti od materinih povesti. Pogledovala je skozi presledke po praznem hribu, daljnjih, povsem črnih

gorah ter si potem zakrivala oči. Materine povesti so pritiskale z vedno silnejšimi vtiski na njeno zastrašeno domišljijo.

Strmela je predse in si predstavljala globíno: skala na skali... tuintam kak šop mahu . . . drevesce . . . voda vrši . . . Zdajpa-zdaj se utrga kamen in se potoči proti dnu. Čudno šumi, zveni . . . Ne, tako ne zveni voda, tudi kamenje ne. Vsa daljava ji šumi v ušesih, in strah jo je, da ne bi zagledala tam med onimi opolzlimi, okrakastimi koreninami razpuščenih las, vdrtih lic, odprtih oči . . .

Erna ni videla pred seboj več bobrovega ovratnika, svilenega robca, živih oči, prijetnega nasmeha. Bala se je. In ko je zaslišala korake po trskah, se je še bolj boječe stisnila v kot . . .

Erna! . . . Erna! . . . « je tiho klical prišlec.

Deklica se je premeknila, da jo je začutil in stopil prednjo. Vstala je in ga molče pogledala.

»Ali si prišla? . . . Ljubica!«

Hotel se je okleniti, ona pa se mu je nehote odmeknila. Stopila sta na cesto. On jo je gledal ves čas. Vsako vprašanje mu je zastalo v grlu. Čakal je, da ona izpregovori.

Erna je obstala.

»Ti, Alfred, ti nisi baron!« . . . Trdo se je ustopila predenj. Čudna odvažnost je drgetala po njej.

»Baron?« Kakor strela z jasnega neba ga je zadelo to vprašanje.

Rekel bi bil lahko: Dete moje, kaj pa misliš! A ni rekel. Pred seboj ni videl več otroka, ampak žensko, katero je sezorila minuta. Videl je v njej tako visoko skrivnost, da je sklonil glavo pred njo kakor plašni tatič, katerega je slednjič zalotil gospodar pri kraji. Odkod je prišlo to vanjo?

»Ti nisi baron« . . . je ponovila še enkrat tiho, kakor sama zase. Zdelo se je, kakor da si hoče povedati sama sebi to strašno vest, katero ji je ravnokar razodel — — kdo? Morebiti njena duša, ali kaj pravite, kdo?

»Lepo te prosim, Erna« . . . je zajecljal Alfred.

»Kaj?«

»No —«

»Ti si me nalegal, Alfred . . . In jaz reva nisem prav nič vedela . . . prav nič . . .«

Ni se mogla več premagovati. Glasno je zaihtela ter se naslonila na leseno ograjo.

On je hotel nekaj reči, a ona ga je prehitela:

»Najprej hišna Rezka, potem pa jaz . . . Kaj ne? Jaz za hišno Rezko? . . .«

Nič si ni obrisala solza. Sklonila se je malce z životom, in njeno vprašanje je prišlo s tako silo nanj, da se je malone opotekel.

»Hišne Rezke nisem nikoli zares ljubil . . .«

»Zares? Ljubil pa si jo vendar . . . poznaš jo vendar . . .«

Dekle je dobivalo čudno moč. Govorila ji niso samo usta, ampak vsa postava, vsak migljaj, vsak gibljaj, vse, vse . . . In mlademu človeku je bilo težko in mučno vpričo tega čudovitega otroka.

»Jaz ti nisem storil nič hudega . . . Če me nisi ljubila . . . no, jaz te ne morem siliti,« je rekel prisiljeno, malomarno in hotel hladno oditi. Ali vsaka žilica je trepetala v njem.

Erna ga ni ustavljala. Saj ni vedela, da je vse, kar je govorila v nezavednosti, resnica. Pričakovala je, da Alfred vse ovrže. Samo eno besedo naj bi bil rekel in ji zagotovil, da se moti, in vsi dvomi, katere so ji bile našepetale materine povesti v uho, bi se bili pozgubili kakor listje na jesenski poljani. A niti besede ni vedel, da bi se opravičil.

Odšel je kakor poparjen.

Erna se je zagledala za njim. Videla je njegove obrise v megli, slišala je njegove pritajene korake, vedno dalje, vedno tiše . . .

Pozabila je, da je sama v temni noči, se naslonila na steber in strmela na prazno ulico, po kateri je bil odšel. In tako je ostala dolgo.

Lahko si mislimo, da se je rodila v njej — prva misel . . .

Na nebu je visela osamljena zvezda . . .

Oblatil sem ljubezen tvojo čisto.

Oblatil sem ljubezen tvojo čisto,
oskrunil sem nedolžno tvojo dušo, —
zasmeh in laž so bile vse prisege
besede moje sladke v tistih dneh.
Goreli so mi še poljubi tvoji
na vročih ustnicah — in jaz sem sanjal
o njenem bledem, mramornem obrazu,
o njenih tihih, žalostnih očeh.
In ti si to slutila, ljubica!
V objemu ti je roka vztrepetala;
pogledala si mi v oči plašno —
ugasnil je veseli tvoj nasmeh.

Ivan Cankar.